

87544

DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI / 3

Dinler Tarihi Araştırmaları - III
(Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara)

2000. YILINDA HIRİSTİYANLIK
(DÜNÜ, BUGÜNÜ ve GELECEĞİ)

Ankara
2002

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN MÜNASEBETLERİ

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ*

GİRİŞ

Günümüz dünya dinleri arasında en çok mensubu bulunan Hıristiyanlık ve İslam; kronolojik olarak birbirine yakın tarihi geçmişe, peygamber ve kutsal kitap anlayışına sahip bulunan, esas itibariyle "tevhid anlayışı", "âhiret inancı" gibi itikâdî konularda ve bazı genel ilkelerde birleşen, her ikisi de dini yayma amacı güden ve dolayısıyla bütün insanlığın kurtuluşunu hedefleyen ilahi kaynaklı ve evrensel dinlerdir. Ancak, İslam'ın Hicaz bölgesinde yayılmaya başladığı sırada Hıristiyanlığın altı asırlık bir geçmişi ve geldiği bir nokta vardı. Bu altı asırlık süre içerisinde Hıristiyanlık, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi, teslis inancı, Hz. İsa'nın şahsiyeti ile ilgili teolojik tartışmalar gibi hususlarda pek çok gelişmeye sahne olmuş; bu çerçevede Hıristiyanlar arasında bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve bu görüş ayrılıklarının tabii sonucu olarak da ana gövdeden bazı ayrılmalar meydana gelmişti. Diğer taraftan Hıristiyanlık, ortaya çıkış yeri olan Filistin bölgesiyle sınırlı kalmamış ve Hz. İsa'dan kısa bir süre sonra Filistin topraklarını dışındaki yayılmasını sürdürmüştür. Bu esnada Arap Yarımadası'nda da yayılma imkanı bulmuştur. Dolayısıyla Müslümanlar, İslâm öncesinde Hıristiyanların Arap Yarımadasındaki varlığından haberdar idiler.

Aslında Müslüman-Hıristiyan münasebetleri İslam Dini'nin doğuşuyla başlamıştır. Ancak, az önce de ifade edildiği gibi, İslâm'dan önce de Arap Yarımadası'nda Hıristiyanlar mevcuttu. Müslümanlar, altı asırdan beri varlığını devam ettiren Hıristiyanlık'la ilk defa Mekke'de karşılaşmışlardı¹. Binaenaleyh, Hz. Peygamber döneminde Müslüman-Hıristiyan münasebetlerine geçmeden önce, Hıristiyanlığın Arap Yarımadası'nda yayılışı hakkında bilgi vermek gerekecektir.

* Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dinler Tarihi Anabilim Dalı

1 Bkz. Harman, Ömer Faruk, "Hıristiyanların İslam'a Bakışı", Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri, İstanbul 1993, s. 95.

I-ARABİSTAN'DA HİRİSTİYANLIĞIN TARİHİ

Bu konuda kaynaklarda farklı bilgiler verilmiş olup, bazılarında göre Hıristiyanlığın Arap Yarımadası'na ne zaman girdiği tam olarak bilinmemekle birlikte, Kilise ricali bu tarihi Hıristiyanlığın ilk günlerine kadar götürmeye çalışmışlardır². Bunun yanında, Hıristiyanların çok erken dönemlerde Arap Yarımadası'na gelip yerleştikleri veya Hıristiyan misyonerlerinin Araplar arasında müntesipler temin ettikleri konusunda bilgiler mevcuttur³. "Hıristiyanların Arabistan'a ilkin ne zaman ve hangi yönden geldikleri kesinlikle cevap verilmesi zor bir sorudur" diyen Şeyh İnaletullah'a göre, Hz. Peygamber zamanında Arabistan'ın kuzey ve güney kısımlarında Hıristiyanlığın geniş bir alana yayıldığına şüphe yoktur. Hıristiyanlığın Kuzey Yemen'e, Necran vadisine Suriye'den girdiği söylenir. Burada Hıristiyanlık, Yahudiği benimseyen Himyeri Kralı Zu Nuvas'ın zulmüne rağmen varlığını sürdürmüştür⁴. Bazı kaynaklara göre de, İslam'ın doğduğu sıralarda Arap Yarımadası'nın kuzey ve güney uç noktalarında Hıristiyanlar vardı. Ancak Hıristiyanlığın Yarımadaya ne zaman nüfuz ettiği kesin olarak bilinmemekte; milâdi ilk asırdan itibaren misyonerlik, ticaret ve kölelik yollarıyla buralara kadar yayıldığı belirtilmektedir⁵.

Konuya biraz farklı bir açıdan yaklaşan J. Spencer Trimmingham, ilgili eserinde şu bilgileri vermektedir:

"İsa Araplarla yakın temas içerisinde olmuş olmalıdır. Kendi ana vatanı Galile'de o, onlarla her gün karşılaşır. O, aktif görevini öncelikle Fenike, Ituraea, Batanaea ve Dekapolis'in (eski Filistin'in kuzey-doğu kısmında bir bölge; M.Ö. 1. yy'da on şehirden meydana gelen konfederasyon) putperest halkları arasında sürdürmüştür. En eski İncil, Galile Denizi kıyısında resmen başlayan görevinin ilk günlerinde yeni mucizeler gösteren İsa'yı görmek için toplanan kalabalıklar arasında Galile, Yahudiye ve Kudüs'ten, Edom ve Erden'in ötesinden, Sur ve Sayda taraflarından büyük

2 Cevad Ali, İarihu'l-Arab Kable'l-İslam, Bağdat 1956, VI, 55'den naklen Aydın, Mehmet, Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Konya 1989, s. 19.

3 Cevad Ali, age, VI, 55, 56; Aydın, age, s. 19.

4 M. M. Şerif, İslam Düşüncesi Tarihi, ed. Mustafa Armağan, İstanbul 1990, I, 159; Hamidullah, Muhammed, İslam peygamberi (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1980, I, 309.

5 Cevad Ali, age, VI, 587; Mahmud Esad, İslam Tarihi, İstanbul 1983, s. 293.

kaballıkların bulunduğunu kaydeder. Yahudiye hariç, bu bölgelerde putperestlik hâkimdi. İsa, mensuplarını kuzeydeki dağlık bölgelerden toplandı.

İsa'nın gezici görevi, Fenike ve Lübnan'ı kapsamasına rağmen, Arap bölgeleri üzerinde, Ituraea ve Dekapolis'te, Helen etkisindeki şehirlerden ziyade Arap köylüler arasında yoğunlaşmıştı. Günümüz Banyas çevresinde ve Ürdün nehri kaynakları yakınında; İsa'nın, Yahudilerden çok, onu kendi liderleri yapmak isteyen Galileli ihtilalcilerden kaçıp sığındığı yer olan Kaesera Filipi bölgesinde yarı yerleşik Arap Ituraealar oturuyordu.

Ölümünden sonra İsa'nın, en samimi takipçilerine yapmış olduğu ziyaretleri Galile'de vuku bulmuş olmasına rağmen, bu ziyaretlere dayandırılan mesajın, Galile'nin, uzun süre kendi mahalli kültlerine bağlı kalan karışık halkı üzerindeki doğrudan etkisi az olmuştu. Haklarında dışarıdan bilgi sahibi olduğumuz ilk Hıristiyanlar, ilk küçük takipçiler grubu Şam'da idi. Galile'nin halkı çok karışık.

İsa'nın Araplar ve diğer putperestler arasındaki hizmeti, Şam'da ve Havran'da (Pavlus'un, ruhi aydınlanmasının bahsetmiş olduğu İsa'ya sadakat problemleri daha da netleşinceye kadar sığınmak üzere gittiği 'Arabistan'da) tâbilerinin bulunduğunu açıklayabileceğimiz tek yoldur. Pavlus'un, kendisini doğuştan bağlı bulunduğu dininden ayıran ve İsa'nın mesajının evrensel olduğunu anlamasını sağlayan ihtidasının (M.S. 36), Arap toprağında vuku bulduğunu söylemek uygundur. O, Galatyalılara yazmış olduğu mektubunda, daha sonraki durumunu şöyle anlatmıştır:

'...Fakat beni anamın rahminden ayıran ve inayetiyle çağırın Allah, milletler arasında onu vâzedeyim diye kendi oğlunu bende keşfetmeye razı olunca, hemen et ve kanla danışmadım ve Yeruşalim'e benden evvel olan resullerin yanına çıkmadım; fakat Arabistan'a gittim ve tekrar Şam'a döndüm''.

İsa'nın, ölümünden sadece iki veya üç yıl sonra 'Arabistan'da tâbilerinin bulunduğu gerçeği, Pavlus'un ihtidasından sonra orada kalışının ve Romalıların Nebatiler devletini ele geçirmesinden sonra İncil'in hızlı bir şekilde yayılışının yegane sebebidir"⁶.

* Bkz. Markos, 3/7-8.

** Galatyalılara Mektup, 1/15-17.

6 Trimmingham, Christianity Among the Arabs in Pre-Islamic Times, Lübnan 1990, s. 41-43.

Şu halde, Trimmingham'a göre, Hıristiyanlık Arabistan'a İsa'nın ölümünden iki veya üç yıl sonra gibi çok erken bir dönemde girmiştir. Nitekim milâdi altıncı yüzyıla doğru Yahudilik ve Hıristiyanlık Arabistan'da dikkate değer bir yol katetmişti. Putperest kitleler bir yana, bu dinler etkilerinin derecelerini artırıyolar ve bir anlamda yavaş yavaş İslâm'ın yolunu hazırlıyorlardı⁷. Bütün bunlara rağmen Hıristiyanlık, geniş halk kitleleri arasında yayılmış da değildi. Bunun sebepleri arasında, Arapların putperestliği "Milli Bir Din" olarak benimsemeleriyle, hürriyetlerine bağlı oluşlarının tabii sonucu olarak yabancı dinlere iltifat etmeyişleri gösterilmektedir⁸.

İslâm'ın zuhurundan önce, Arap Yarımadası'nda Hıristiyan topluluklarının bulunduğu belli başlı merkezler Tağlib, Gassan, Kudâa, Eyle, Dümetü'l-Cendel ve Tayy kabilelerinin yaşadığı bölgelerdir. Ayrıca yarımadanın güneyindeki Necran, Hıristiyan merkezlerinin en güçlüsü ve en etkili olanı idi⁹. Bilhassa Necran'da Hıristiyanlar, inanç itibarıyla çok zor şartlar altında kalmış olmalarına rağmen varlıklarını İslâm'ın ilk devirlerine kadar sürdürebilmişlerdir¹⁰.

İslâm'ın zuhûru sırasında Arabistan'da bulunan Hıristiyan cemaatleri yukarıda zikredilenlerden ibaret de değildi. Bu önemli merkezlerin yanında Mekke'de köle, tüccar veya misyoner olarak yaşayan bir Hıristiyan cemaatinden; Mekke'ye bilhassa dil yönünden tesiri olan Ehabîş kabilesi bünyesindeki Hıristiyan topluluğundan ve Hire Hıristiyanlarından bahsedilmiştir¹¹.

Hz. Muhammed'in İslâmî tebliğle görevlendirildiği yedinci asrın başında Arap Yarımadası'ndaki Hıristiyanların durumu aşağı yukarı bu merkezde idi. Hz. Muhammed, İslâm Peygamberi sıfatıyla tebliğ görevine başladığı zaman, ilk defa Mekke'de bazı Hıristiyanlarla karşılaşmıştı. Hatta vahyin ilk

7 M. M. Şerif, age, I, 159.

8 Muhammed Mebruk Nâfî, Asr Mâ Kable'l-İslam, Kahire 1952, s. 65, 81'den naklen Aydın, age, s. 19.

9 Cevad Ali, age, VI, 185-210; Hasan İbrahim Hasan, Tarihu'l-İslam, Mısır 1964, I, 73; Fayda, Mustafa, Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale, AÜİF İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, Ankara 1975, II, 143; Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 353-359, 433; Aydın, age, s. 19.

10 Brockelmann, Carl, İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi (Çev. Neşet Çağatay), Ankara 1964, s. 3; Aydın, age, s. 19.

11 Cevad Ali, age, VI, 199-203; İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, Kahire 1936, I, 237; Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 303-308; Aydın, age, s. 19-20.

günlerinde Hz. Hatice'yi ve kendisini teselli eden ve Hz. Hatice'nin yeğeni olan Varaka b. Nevfel onlardan biriydi¹². Ancak, tarihi kaynakların verdiği bilgilere göre Mekke'de oldukça az sayıda Hıristiyan nüfus vardı¹³; bunun büyük bir kısmını da Habeşistan, Yemen, Suriye ve yarımada'nın diğer bölgelerinden Mekke'ye gelen köleler oluşturuyordu¹⁴. Fakat bunların dîni hayatındaki etkinliği yok denecek kadar azdı¹⁵. Bununla birlikte, Hıristiyanlığın İslâm öncesi Araplar üzerindeki etkisi daha güçlü olmuştu¹⁶.

Bilindiği gibi İslâm öncesinde Mekke'ye çok tanrıcılık hâkimdi. Dolayısıyla bu dönem Araplarının dini "karışık bir çok tanrıcılık" olarak ifade edilebilir¹⁷. Bunun yanında Hz. İbrahim'den beri devam edegelen Hanif dîni geleneğini sürdüren sayıca az bir grup da vardı. Hatta Varaka b. Nevfel'in bu gruba dahil olduğunu söyleyenler olduğu gibi¹⁸; onun başlangıçta muvahhidlerden olduğunu, putlara tapınmayı reddederek İbrahim'in dinini aramak üzere Şam'a kadar gittiğini, bu esnada Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitaplarını okuma fırsatı bulup daha sonra Hıristiyanlığı kabul ettiğini söyleyenler de olmuştur¹⁹.

Hıristiyanlığın Arap Yarımadası'nda yayılışı ve İslâm'ın doğduğu yıllarda Arapların ve Arabistan'ın dîni durumu hakkında verilen bu bilgilerden sonra, Hz. Peygamber dönemindeki Müslüman-Hıristiyan münasebetlerini Mekke ve Medine Dönemi şeklinde iki ana başlık altında ele almak uygun olacaktır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Müslümanların Hıristiyanlarla münasebetlerini belirlemede esas alacakları iki temel kaynakları vardı. Bunlardan birisi, halihazırda nâzil olmaya devam eden Kur'ân âyetleri; ikincisi de, bizzat Müslümanlar arasında bulunan ve her konuda onlara örnek olan Hz. Muhammed'in tutum ve davranışlarıdır. Dolayısıyla Hz. Pey-

12 İbn Hişam, es-Sire, I, 237; Hamidullah, İslam peygamberi, I, 88-89, 666; Aydın, age, s. 21; M. M. Şerif, age, I, 159.

13 Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 666.

14 Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 78, 666; Güner, Osman, Resûlullah'ın Ehl-i Kitapla Münasebetleri, Ankara 1997, s. 73-75.

15 Güner, age, s. 106.

16 Geniş bilgi için bkz. Çağrııcı, Mustafa, "Arap", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1991, III, 320.

17 M. M. Şerif, age, I, 151-152.

18 Hitti, Philip K., Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1980, I, 161.

19 Bkz. Güner, age, s. 100-101.

gamber döneminde Müslüman-Hıristiyan münasebetleri incelenirken Kur'ân ve Hz. Muhammed faktörünün göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

II-MÜSLÜMAN-HIRİSTİYAN MÜNASEBETLERİ

A-MEKKE DÖNEMİ

Mekke, Yemen'den Suriye'ye ve Habeşistan'dan Irak'a giden yolların kesiştiği kavşakta yer almakta olup²⁰, o dönem itibariyle iki büyük gücü temsil eden Bizans ve İran İmparatorlukları ile daha zayıf bir güç olan Habeşistan veya Etyopya'nın ilgi alanındaydı. Ticarî sebepler de bu imparatorlukların dikkatini Arabistan'a çekiyordu. Bizans her türlü lüks maddelerini doğudan talep ederken; İran neredeyse bütün ticaret yolları üzerinde bulunuyor ve savaşın ticareti aksatması bir yana, barış zamanında ipek ve baharatları için Bizans'a yüksek ücretler ödetiyordu²¹.

Diğer taraftan, İslâm'ın geldiği yıllarda Arap Yarımadası'nı çevreleyen topraklarda İran ve Sâmi dinlerinin tümü çeşitli şekillerde temsil ediliyordu. Bunlardan Roma İmparatorluğunun resmî dini olan Hıristiyanlık, en hızlı gelişiyordu ve Mezopotamya ovasında, Suriye'de, Mısır'da, Habeşistan'da birbirleriyle sürekli mücadele halindeki mezheplerin faaliyetleri sonucu yaygın durumdaydı. Hıristiyan mezheplerinden Nesturiler ve Yakubiler Mezopotamya'da, Ermeniler ve sonradan Roma Katolik ve Yunan Ortodoksluğu şeklinde bölünen Kalkedonîler ise Suriye'de, Kıptiler de Mısır ve Habeşistan'da hüküm sürüyorlardı²². O dönemde Arapların Hıristiyan ve Yahudilerle bir çok temas fırsatları vardı. Gücüne ve yüksek kültürüne çok imrendikleri Bizans İmparatorluğu -bilindiği gibi- Hıristiyan'dı; Habeşistan da böyleydi. Pers İmparatorluğunda bile Hıristiyanlık güçlüydü. Arapların sıkı ilişki içerisinde buldukları Perslere tâbi Hire devleti; doğu Suriye yani Nesturi Kilisesi'nin ileri karakolu mesabesindeydi. Tek tannıcılıkla askeri ve siyasi gücün bu bileşiminin ve yüksek seviyede maddi bir kültürün Arapları büyük çapta etkilemiş olması ihtimali dışında²³, yerine göre dîni ve

20 Watt, W. Montgomery, Hz. Muhammed Mekke'de (çev. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 10.

21 Watt, age, s. 18.

22 Hodgson, Marshall G. S., İslâmın Serüveni, İstanbul 1995, I, 95-96; Güner, age, s. 57-58.

23 Watt, age, s. 33-34.

siyasî konularda bir tercih yapma durumu ile karşı karşıya gelmeleri de mümkündür. İslâm'ın gelişyle birlikte aynı şey Müslümanlar için de söz konusuydu. Nitekim çok geçmeden Müslümanlar böyle bir duruma maruz kalmışlardır.

1- Müslümanların Hıristiyanları Mecusilere ve Müşriklere Tercih Etmeleri

Mekke'nin stratejik konumu, İslâm öncesinde ve İslâm'ın geldiği yıllarda iki büyük dîni ve siyasi gücü temsil eden Bizans ve İran'ı da ilgilendiriyordu. Dolayısıyla Arapların ve İslâm'ın gelişyle birlikte Hz. Peygamber ve Müslümanların, bu dîni ve siyasî yapıyı göz önünde bulundurmaları ve yerine göre Hıristiyan Bizans'la Mecusi İran arasında tercih yapmaları gerekiyordu. Nitekim Hz. Muhammed'in risaletinin sekizinci yılında İranlılarla Rumlar, Şam ile İran toprakları arasında bulunan ve Ezriat adı verilen bir yerde karşılaşmışlar; ancak bu savaşta İranlılar Rumları mağlup etmişti²⁴. İranlılar bununla da kalmayıp Rumların hâkimiyetindeki Azerbaycan, Ermenistan, Anadolu, Suriye ve Mısır topraklarını da işgal ederek Rum ordusu karşısında kesin bir zafer kazanmışlar; bölgedeki bütün Hıristiyan şehirlerini ve ibadethaneleri tahrip etmişlerdi²⁵. Bu haber Mekke'ye ulaştığında, Hz. Peygamber ve ashabı bunu üzüntüyle; müşriklere sevinçle karşılamışlardı²⁶. Yani Müslümanlar, kökeni Hz. İbrahim'in dini geleneğine kadar varan bir dinin mensuplarını Mecusilere tercih etmişlerdi. Müşrikler de Mecusilerin bir kitaplarının olduğunu bilmeden, kitapsız bir din olarak nitelendirdikleri ve kendilerine yakın hissettikleri Mecusi İran tarafını tutmuşlardı. Böylece Hz. Peygamber ve Müslümanlar, Mecusi İran ile Hıristiyan Bizans arasındaki mücadelelerde kalben Bizans tarafını tutmuşlardı²⁷.

Rivayete göre bu sonuca çok sevinen Mekke müşrikleri, Müslümanlara, "eğer Allah, sizin dediğimiz gibi, yegane galip olsaydı, ehl-i kitaptan olan

24 Muhammed b. Cerir et-Taberi, Câmîu'l-Beyan an Te'vîl-i yi'l-Kur'ân, Mısır 1388/1968, XXI, 17-18; İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut 1385/1965, I,476; Cârullah ez-Zemahşeri, el-Keşşaf an Hakâiku't-Tenzil ve Ulyüni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl, Beyrut ts., III, 214-215; Güner, age, s. 118.

25 Kamil Miras, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Ankara 1978, XI, 147.

26 Güner, age, s. 118.

27 Sarıkcıoğlu, Ekrem, İslam Işığında Diğer Dinlerle Ulaşma ve Hoşgörü Boyutları, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih ve Edebiyat Metinlerinde İslamiyet ve Hıristiyanlık Arasında Saygı ve Hoşgörü Sempozyumu'na sunulan tebliğ, 15-18 Mayıs 2000, s. 1.

Bizanslıları üstün getirirdi" gibi şımarıkça sözler söylemeye başlamışlardı. Bunun üzerine Kur'ân, bir mucize ve bir teselli olarak, gelecekteki bir sonucu haber vermiş; bir kaç yıl içinde Bizanslıların İranlılara galip geleceğini şöyle bildirmiştir: "Elif. Lâm. Mîm. Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra bir kaç yıl içinde gâlip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir"²⁸. Nitekim 624 yılında Bizanslılar İran'a girmiş; aynı yıl Müslümanlar da Bedir'de önemli zaferler elde etmişlerdir²⁹.

Müslümanlar sadece savaş konusunda değil, diğer bazı konularda da Hıristiyanları müşriklere tercih etmişlerdir. Özellikle Hz. Peygamber, Mekke'de iken, vahyin gelmediği konularda –müşriklere benzememek için ehl-i kitaba uymayı tercih ederdi. Bu durum ehl-i kitabın, müşriklerle mukayese edildiğinde, hak ve hakikate daha yakın olmalarından ve en azından bir peygamberin şeriatine vâris bulunmalarından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla Peygamber (a.s), şirk ve putperestlikle mücadelede kendisine görev edinmiş olduğundan giyim-kuşam, yeme-içme ve temizlik gibi konularda müşriklere muhalefet etmekten çekinmezdi³⁰. Müslümanların gerektiğinde Hıristiyanları tercih edişlerinin Mekke dönemindeki en çarpıcı örneği, Mekke müşriklerinin dayanılmaz baskı ve zulümleri sonucunda Habeşistan'a hicret etmeyi düşünmüş olmalarıdır.

2- Müslümanların Habeşistan'a Hicret Etmeleri

Müslümanların bu tutum ve davranışları da gösteriyor ki, İslam'ın ilk yıllarından itibaren Müslüman-Hıristiyan münasebetleri dostane ilişkiler içerisinde başlamıştır. Nitekim bu dostane ilişkilerin bir göstergesi olarak Hz. Peygamber, Mekke müşriklerinin aşırı zulüm ve işkencelerine dayanamaz hale gelen Müslümanlara, isterlerse Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etmiştir. Dolayısıyla Müslüman-Hıristiyan münasebetleri açısından Mekke dönemi ile ilgili en dikkate değer husus, Mekke müşriklerinin amansız zulüm ve işkencelerine maruz kalan Müslümanların Habeşistan'a sığınmış olmalarıdır. Müslümanlara Mekke'de reva görülen bu baskı ve şiddet karşı-

28 Rum, 30/1-5.

29 Bkz. Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli (Heyet), Ankara 1993, s. 403.

30 Güner, a.g.e, s. 121-122.

sında Hz. Muhammed, Mekke'den hicret etmek isteyen Müslümanlara, Hıristiyan Necaşi'nin ülkesi olan Habeşistan'a gitmelerini arzu etmiş ve bu konudaki düşüncesini şöyle ifade etmişti: "İsterseniz ve elinizden gelirse, Habeşistan'a iltica ediniz. Zira, orada hüküm süren kralın topraklarında kimseye zulmedilmez, orası doğru ve emin bir yerdir, Allah âsân edinceye kadar orada kalın"³¹. Ayrıca Necaşi'ye bir mektup yazmış; mektupta İslam inancını ve sonra da İslam'ın Hz. İsa'ya bakışını ortaya koymuştu. Daha sonra, ülkelerini terk eden Müslümanların îadesi için Necaşi'ye gelen Mekkelî politeistlerin itirazı üzerine, Necaşi'nin huzurunda dînî tartışmalar yapılmış; Necaşi, sorularına verilen cevapları tatmin edici bularak, Habeşistan'a sığınan Müslümanları Mekkelilere teslim etmemiş ve onlara iyi muamele etmişti³².

İbn İshak, Mekkelî Müslümanların Habeşistan'a hicreti sonrasında, yaklaşık yirmi kişiden meydana gelen Habeşli bir Hıristiyan heyetinin Mekke'ye gelerek Hz. Peygamberi ziyaret ettiğini, onu tanımaya çalıştığını, Ka'be'de Peygamberle konuşup tartıştığını ve Kur'ân'ı dinledikten sonra, geleceğini bekledikleri Mesih'in Hz. Muhammed olduğu kanaatine vararak İslam'ı kabul ettiklerini haber vermiştir. Nitekim bunların Necran Hıristiyanlarından olduğunu söyleyenler de olmuştur³³.

Bütün bunların dışında, Hz. Peygamberin Mekke döneminde bazı Hıristiyanlarla beşeri münasebetleri de vardı. Mesela onun, Mekke'de demircilikle uğraşan ve Beni Hadrami'nin kölesi Cebr'in dükkanına gidip geldiği, onun okuduğu kitaplara kulak verdiği ve kendisinin de onlara Kur'ân okuduğuna dair bazı rivayetler vardı³⁴. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamberle bu köleler arasındaki ilişki herhangi bir bilgi alış-verişi esasına dayanmayıp tamamen dostane idi ve diğer insanlarla olan ilişkisinden farksızdı³⁵.

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Mekke devri, Hz. Peygamberin ve Müslümanların Hıristiyanlarla ilişkileri açısından fazla hareketli olmamakla

31 Caetani, Leone, İslam Tarihi (terc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924, II, 244.

32 Aydın, Mehmet, "Hz. Muhammed Devrinde Müslüman-Hıristiyan Münasebetlerine Bir Bakış", Asrımızda Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri, s. 84; Sarıkçıoğlu, agm, s. 1-2.

33 Aydın, agm, s. 83; Güner, age, s. 115; Sarıkçıoğlu, agm, s. 2.

34 Bkz. Taberî, Tefsir, XIV, 178; Zerahşeri, Keşşaf, II, 429; Güner, age, s. 161.

35 Bkz. Güner, age, s. 106-108, 110.

birlikte, İslam'a yakın inananlar olarak Habeşistan ve Bizans'a sempatiyle bakılmıştı. En zor günlerde İslam'ı kabule davet edilmişlerdi. Kısacası; ilahi bir kaynaktan gelmesine rağmen, daha sonra içinde bir kısım inanç problemlerinin ve hataların meydana geldiği kabul edilen bir dinin mensupları, daha saf ve berrak bir dine davet ediliyorlardı. Daha önce de ifade edildiği gibi, Hz. Peygamberin ve Müslümanların diğer din mensuplarına karşı takınacakları tavrı nâzil olan âyetler belirliyordu³⁶.

Netice itibariyle, Müslümanlar Mekke döneminde güçsüzlerdi. Hz. Muhammed İslam'ı yaymaya, cemaati yaşatmaya ve ayakta tutmaya çalışıyordu. Maddi imkansızlıklardan kaynaklanan sıkıntılar yanında, Peygamber'in ve Müslümanların hayatları baskı ve tehlike altında idi. Binaenaleyh, muhalifleriyle aşgari noktalarda uzlaşmak ve tebliğ görevini sürdürmek zorundaydı. Hem kendisine inananların sayısını artırmak, hem de muhaliflerinin direncini yumuşatmak ve kırmak durumundaydı. Eğer bir taviz gerekiyorsa, tebliğ siyaseti bakımından en fazla tavizin verilebileceği zamanlar bu sıkıntılı zamanlardı. Muhaliflerinin katılıklarının yumuşatılması, en azından nötr veya sempatican durumuna çekilmesi hedef olmalıydı. Gerçi Hz. Peygamber hayatı boyunca insanlara daima sevgi, hoşgörü ile yaklaşmış; meseleleri sabırla, doğrulukla ve adaletle çözmeye çalışmıştır. Tatlı dil, güler yüz, kötülerden uzak durma, gerektiğinde felaketi az zararla bertaraf etme ve tahriklerden sakınma yolunu izlemiştir³⁷. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamberin diğer din mensuplarıyla iyi ilişkiler içerisine girmesinin sırf mecburiyetten kaynaklandığını söylemek de doğru değildir. Çünkü o, sadece belirli bir topluluğa ve döneme değil, âlemlere rahmet olarak gönderilmişti³⁸. Rahmet Peygamberi olarak bütün insanlara kapısını ve gönlünü açmak durumundaydı.

B- MEDİNE DÖNEMİ

Müslüman-Hıristiyan münasebetleri açısından Mekke dönemine oranla Medine dönemi hareketliliğin yaşandığı bir dönemdir. Hz. Peygamber Medine'de İslam devletinin temellerini attıktan ve Medine halkını bu devlet yapısı içinde teşkilatlandırdıktan sonra, komşu kabilelerle bir takım temaslar

36 Sarıkçıoğlu, agm, s. 2.

37 Sarıkçıoğlu, agm, s. 1.

38 Bkz. Enbiya, 21/107.

kurmayı hedeflemişti. Komşu kabilelerle yaptığı anlaşmalar³⁹ ve savaşlar neticesinde İslam devletinin güvenliğini iyice sağlamlaştırdı, giriştiği temasları daha da ileriye götürmüş ve bir kısım devlet ve kabile reislerini İslam'a davet etmişti. Hz. Peygamber'in komşu hükümdarlara mektuplarla yaptığı bu İslâm daveti, Bizans'ın Ninova'da İranlıları mutlak bir hezimetle uğratışından sonraya rastlamaktadır⁴⁰.

Medine'de yaşayan Hıristiyanlara gelince, burada onların sayıları yok denecek kadar azdı. Hıristiyanların Medine'deki azlığı Yahudilerin Medine ve çevresinde kalabalık bir nüfusa sahip olmalarına ve Hıristiyanların bu bölgeye nüfuzlarını olumsuz yönde etkilemiş olabileceğine bağlanmaktadır. Buna rağmen yine de Medine'de, çoğunluğu Evs kabilesine mensup olan ve sayılarının elli kadar olduğu belirtilen bir grup Hıristiyan yaşıyordu⁴¹.

Bir anlamda diplomatik tarzda gerçekleşen Medine dönemi Müslüman-Hıristiyan münasebetlerini, hükümdarların İslam'a davet edilişi ve Necranlı Hıristiyanlarla görüşme şeklinde iki başlık halinde ele almak mümkündür.

1- Hükümdarların İslam'a Davet Edilmesi

H. 6/M. 627 senesi Zilhicce ayında Hudeybiye dönüşünü müteakip komşu ve civar devlet reislerine birer İslam'a davet mektubu göndermeyi düşünmüş ve bu düşüncesini H. 7/M. 628 yılı Muharrem ayında fiilen gerçekleştirmiştir. Elçiler vasıtasıyla gönderilen bu mektuplardan ilki, Amr b. Ümeyye ed-Damrî vasıtasıyla, Habeşistan Kralı Necaşi'ye gönderilmiştir⁴².

H. 7/M. 628 senesi Muharrem ayında Hz. Peygamber, mektubuna besmele ile başladıktan sonra, Necaşi'ye İslam'ı kabul etmesini tavsiye etmiş; Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetini hatırlatmış ve Allah'ın bazı isim ve sıfatlarından söz etmiştir. Daha sonra da Meryem oğlu İsa'nın Allah'ın Ruhu ve Kelimesi olduğuna; onu, ifteli, her türlü dünya kirinden ve fitnessinden temizlenmiş Meryem'e ilka et-

39 Bkz. Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 118-178.

40 Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 206-216; Aydın, agm, s. 85.

41 Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 200-216; Güner, age, s. 84.

42 İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübra, Beyrut ts., I, 258; İbn Kesir, Sire, II, 42; Sönmez, Abidin, Resülüllah'ın İslam'a Davet Mektupları, İstanbul 1984, s. 64.

tiğine şahadet etmiş; dem (a.s) ile İsa'nın yaratılışları arasındaki benzerliğe dikkat çekmiş ve Necâşi'yi, eşi ortağı olmayan Allah'a ve yalnız O'na kulluk etmeye davet etmiş ve kendisinin de Allah'ın elçisi olduğunu hatırlatmıştır⁴³. Rivayete göre Hz. Peygamber Kısra, Kayser ve Necâşi'ye bir de ortak mektup göndermiştir. Yine besmele ile başlayan mektupta Allah'ın varlığı, birliği; eşi ve ortağının olmadığı hatırlatıldıktan sonra, kendisinin de Allah'ın kulu ve Resulü olduğunu bildirmiş ve hükümdarları Müslüman olmaya davet etmiştir. Daha sonra Âl-i İmran Suresi'nin: "...Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım; O'na hiç bir şeyi eş tutmayalım..."⁴⁴ meâlindeki âyeti zikredilmiş ve iman etmekten kaçınmaları durumunda kavimlerinin günahlarını yüklenecekleri hatırlatılmıştır⁴⁵.

Hz. Peygamberin davetini kabul eden Necâşi, onun bütün taleplerini kabul etmiş ve Mekke'den ülkesine hicret etmiş bulunan Müslümanları da Resulüllah'ın isteği üzerine Medine'ye göndermiştir. Ayrıca, oğlu da dahil olmak üzere, Habeş halkından 60 kişilik bir heyeti iki gemi ile Hz. Peygamber'e gitmek üzere yolcu etmiştir⁴⁶.

Hz. Muhammed, bir mektup da Bizans İmparatoru Heraklius'a göndermişti. Dihye b. Halife el-Kelbi'nin götürmüş olduğu mektuba besmele ile başladıktan sonra, Heraklius İslam'a davet edilmiş; İslam'ı kabul etmesi halinde kurtuluşa ereceği, kabul etmemesi durumunda da bütün tebeasının günahını yükleneceği hatırlatılmıştır. Mektup, yine Âl-i İmran Suresi'nin 64. âyetindeki umûmi davetle son bulmuştur⁴⁷.

Hz. Peygamber, Bizans İmparatoruna mektup gönderdiği sırada, bir mektup da Rumların ruhani lideri olan ve devlet yönetiminde etkili rol oynayan patriğe göndermiştir. Mektuba -besmeleden sonra- iman edenlere

* Bkz. Nisa, 4/171.

43 İbn Sa'd, Tabakât, I, 258; İbn Kesir, Sire, II, 41; Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 324; el-Vesâiku's-Siyasiyye, Beyrut 1405/1985, s. 100, no: 21; Sönmez, age, s. 87-88.

44 Âl-i İmran, 3/64.

45 Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 283; el-Vesâik, s. 103-104, no: 22; Sönmez, age, s. 88-89.

46 İbn Sa'd, Tabakât, I, 258; İbn Kesir, Sire, II, 28; Sönmez, age, s. 90-91, 92.

47 Hamidullah, el-Vesâik, s. 107-109, no: 26; İslam Peygamberi, I, 361-362; Sönmez, age, s. 105-106.

selâmla başlamış; Meryem oğlu İsa'nın, Allah'ın, afife olan temiz ve nezih Meryem'e ilka ettiği Ruhu ve Kelimesi olduğunu bildirmiştir. Daha sonra da, "De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakub oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onları birbirinden ayırdetmeyiz. Biz ancak O'na teslim oluruz"⁴⁸ meâlindeki âyet hatırlatılmıştır⁴⁹. Bu mektubun hedefi de, İslâm'ın geçmiş ilahi dinlerin hak olduğunu kabul ettiğini duyurmak⁵⁰ ve Hz. Peygamber'in ve Müslümanların, kendilerinden önceki peygamberlere ve ümmetlerine indirilenlere inandıklarını bildirmektir.

Hz. Peygamber, Heraklius'a göndermiş olduğu mektubunda, İslâm'ı kabul etmemesi halinde uhrevî cezaya çarptırılacağını hatırlatan ifadelerinin dışında, herhangi bir şiddet ve tehdit ihtiva eden üslup kullanmamış; tamamen diplomatik nezakete uygun hareket etmiştir. Aynı şekilde Heraklius da, Hz. Peygamber'in elçisine, diplomatik manada nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davranmış ve onu en güzel bir şekilde uğurlamıştır⁵¹.

Hz. Muhammed'in Heraklius'a bir mektup da Tebük'ten gönderdiği rivayet edilmektedir. Tebük'ten gönderilen mektupta da Heraklius İslâm'a davet edilmiş; Müslüman olması halinde, Müslüman olanların lehine olanın onun da lehine olacağı, onların aleyhine olanın onun da aleyhine olacağı hatırlatılmış; İslâm'a girmemesi durumunda da cizye vermesi gerektiği, çünkü Allah'ın, "kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve âhîret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığı şeyleri haram tanımayan, hak dinini din olarak kabul etmeyen..." buyurduğu belirtilmiştir⁵². Bunun üzerine, Tebük'ten gelen cevabî mektupta Heraklius'un şunları yazdığı kaydedilmiştir: "İsa'nın kendisini müjdelediği⁵³ Allah'ın Resulü Ahmed'e Rum Meliki Kayser'den. Elçinle gönderdiğin mektubun bana ulaştı. Ben şahadet ederim ki, sen Resulü Allah'sın. Seni, elimizdeki İncil'de buluyo-

48 Âl-i İmran, 3/84.

49 İbn Sa'd, Tabakât, I, 274; Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 362-363; el-Vesâik, s. 115, no: 29; Sönmez, age, s. 107-108.

50 Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 363; Aydın, age, s. 26; agm, s. 88.

51 Sönmez, age, s. 105-107, 109.

* Tevbe, 9/29.

52 Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 367; el-Vesâik, s. 110, no: 27; Sönmez, age, s. 109-110.

53 Bu müjde Kur'an'da da geçmektedir. Bkz. Saf, 61/6.

ruz. Seni bize İsa b. Meryem müjdelemiştir. Ben, Rumları sana iman etmeye davet ettim. Ancak (kabul etmekten) kaçındılar. Bana itaat etselerdi, onlar için çok daha hayırlı olurdu. Senin yanında olmayı, sana hizmet etmeyi, ayaklarına su dökmeyi ne kadar isterdim!"⁵⁴. Görüldüğü gibi Heraklius da son derece saygılı bir ifade kullanmıştır.

Hz. Peygamber, diğer devlet başkanlarıyla birlikte, bir mektup da Mısır Kralı Mukavkıs'a göndermişti. Hâtıb b. Ebi Beltea ile gönderilen mektuba besmele ile başladıktan sonra, Mukavkıs'ı İslâm'a davet etmiş; İslâm'ı kabul etmesi halinde kurtuluşa ereceğini hatırlatmış; şâyet kabul etmezse bütün Mısır halkının günahının ona ait olacağını bildirmiştir. Yine Âl-i İmran Suresinin 64. âyeti ile mektuba son vermiştir⁵⁵. Bunun üzerine, Mukavkıs'ın şu cevabî mektubu gönderdiği kaydedilmiştir: "Muhammed b. Abdullah'a Mukavkıs'tan, Selâm ! Bundan sonra: Şüphesiz ki, mektubunu okudum. Zikrettiğin meseleyi ve kendisine davet ettiğin şeyi anladım. Bildim ki, bir Nebi kalmıştı, ancak ben onu Şam tarafından çıkacak sanıyordum. Elçilerine ikram ettim. Sonra Mısır halkı nezdinde yüksek değeri haiz olan iki câriye gönderiyorum. Elbise ve ayrıca binmen için bir de katır hediye ettim. Selâm !"⁵⁶.

Şüphesiz Hz. Peygamber'in kabile reislerine ve devlet başkanlarına göndermiş olduğu davet mektupları bu sayılanlardan ibaret değildir. Ancak biz, konuya ışık tutması açısından, belli başlılarına değinmiş olduk⁵⁷. Amacımız, Medine döneminde Müslüman-Hıristiyan münasebetlerine açıklık getirecek bazı mektupları sunarak, daha ziyade mektupların muhtevası üzerinde durmak ve böylece İslâm ile Hıristiyanlık arasındaki ortak veya farklı noktalara dikkat çekmektir. Mektupların muhtevası hakkındaki genel değerlendirme daha sonra yapılacaktır.

2-Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi

Hz. Peygamber'in hayatında Müslüman-Hıristiyan münasebetleri açısın-

54 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 441; Hamidullah, el-Vesâik, s. 111, no: 28; Sönmez, age, s. 113.

55 İbn Sa'd, Tabakât, I, 260; Taberi, Tarih, II, 288; Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 367; el-Vesâik, s. 135-136, no: 49; Sönmez, age, s. 118. Mukavkıs'a gönderilen ikinci bir mektup için bkz. el-Vesâik, s. 138, no: 51; Sönmez, age, s. 119.

56 İbn Sa'd, Tabakât, I, 260; Taberi, Tarih, II, 297; Sönmez, age, s. 123.

57 Geniş bilgi için bkz. Sönmez, age, s. 128-198; Aydın, age, s. 25-26.

dan en dikkate değer konu, onun Necranlı Hıristiyanlarla yaptığı temaslarıdır. Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirildiği VII. asrın başında, Arabistan'ın kuzeyindeki Hıristiyan Araplar bir tarafa bırakılacak olursa, Yarımadanın güneyinde ve Hicaz bölgesinde fazla sayıda Hıristiyan-Arap topluluğuna rastlanmamaktadır. Mezhiç kabilesinin bir kolu olan Beni Hâris b. Kâ'b (Belhâris) kabilesinin yaşadığı Necran bölgesi ise, oldukça kalabalık bir Hıristiyan kitle ile meskûn bulunuyordu. Necrandaki bu Hıristiyan topluluğun kendilerine has bir idari sistemleri vardı. Burada kib, Uskuff ve Seyyid olmak üzere üç mühim mevki bulunuyordu. kib; emir, halk meclisinin başkanı ve sözünden dışarı çıkılmayan kimsedir. Uskuff ise, her bakımdan dînî lider; ayrıca okul yöneticisi, papaz ve bilginlerin başıdır. Seyyid de, ticaret ve seyahat işleri başkanıdır. Hz. Peygamber zamanında, kibleri Kinde kabilesinden Abdü'l-Mesih, Uskuffları Beni Rebia'dan Ebu Hârise b. Alkame, Seyyidleri ise el-Eyhem idi⁵⁸.

Senetü'l-Vüfûd (Heyetler Yılı) diye bilinen 9. senede Necranlı Hıristiyanlar, Hz. Muhammed'in kendilerine yazdığı bir mektup üzerine bir heyet halinde Medine'ye gelmişlerdir. Mektubun metni şöyledir: "Allah'ın Elçisi Muhammed'den Necran Keşişlerine ! İbrahim, İshak ve Yakub'un Allah'ının adıyla ! Ben sizi, yaratıklara tapma yerine Allah'a ibadet etmeye çağırıyorum. Ve yine sizi yaratıklarla olan ittifakınız yerine Allah ile ittifak etmeye çağırıyorum. Şayet bunu kabul etmezseniz cizye vereceksiniz; cizyeyi de reddederseniz sizinle savaşacağım. Selâmlarımla..."⁵⁹.

Necranlı Hıristiyanlar bu mektup üzerine, on dördü ileri gelenlerinden ve idarecilerinden olmak üzere, altmış kişilik bir heyeti Medine'ye gönderdiler. Aralarında bulunan kib, Uskuff ve Seyyid'leri heyet adına Hz. Peygamber'le konuştular⁶⁰.

Bu heyet bir ikinci vakti Medine'ye gelerek Mescide girdi. Hz. Peygamber ashâbı ile henüz ikinci namazını kılmıştı. Bu sırada ibadet vakitleri gelen Hıristiyanlar, doğuya dönerek ibadet etmeye hazırlandılar. Bir kısım ashâb bunlara mani olmak istedi, fakat Hz. Peygamber onların serbest bira-

58 İbn Hişam, es-Sîre, I, 573; İbn Sa'd, Tabakât, I, 357.

59 İbn Kesir, el-Bidâye, V, 53; İbn Sa'd, Tabakât, I, 357; Hamidullah, el-Vesâik, s. 174, no: 93; İslam Peygamberi, I, 668.

60 İbn Hişam, es-Sîre, I, 573, 575; Süheyli, er-Ravdü'l-Ünf (tahkik Abdurrahman el-Vekil), Dâru'l-Kütübü'l-Hadis ts., V, 28-38; İbn Sa'd, Tabakât, I, 357.

kılmalarını ve ibadetlerini yerine getirmelerine müsaade edilmesini emretti⁶¹. Aslında Hz. Peygamber, bu tutumuyla din ve vicdan özgürlüğünün en güzel örneğini sergilemiştir.

Hz. Peygamber, Necran heyeti adına konuşan dini liderleri Ebu Hârise ile başkanları Abdu'l-Mesih'i İslam'ı kabule çağırdı. Onlar: "Biz senden önce Müslüman olduk" diye cevap verdiler. Hz. Peygamber: "Yalan söylüyorsunuz. Sizi İslam'ı kabulden üç şey alıkoymaktadır. Bunlar domuz eti yemeniz, Haç'a tapmanız ve Tanrı'nın oğlunun bulunduğu inananmanızdır" diye karşılık verince, onlar: "O halde İsa'nın babası kim?" diye sordular. Hz. Muhammed'in bu soruya hemen cevap vermeyip sustuğu; bunun üzerine Hz. İsa'nın şahsiyeti ve Hıristiyanlıkla ilgili bir çok meseleyi içine alan Âl-i İmran suresinin başından itibaren seksenden fazla âyetin nâzil olduğu kaynaklarda bildirilmiştir⁶².

Bu âyetlerin büyük çoğunluğunda Hıristiyanlık hakkında bilgiler yer almış; bu arada, "Hz. İsa'nın babasının kim olduğu?" şeklindeki soruya, aynı surenin 59. âyeti ile şu şekilde cevap verilmiştir:

"Allah nezdinde İsa'nın durumu, dem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona, 'Ol' dedi ve oluverdi". Böylece, Hz. dem'i topraktan anasız babasız olarak yaratan Allah'ın, İsa'yı da babasız olarak yaratmış olduğu ve Allah'ın kudretinin sonsuzluğu vurgulanmıştır.

Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla yapmış olduğu bu görüşme ve üzerinde durulan hususlar, Dinler Tarihi'nin konuları açısından da önemli unsurlar ihtiva etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin yirmi üç yıllık peygamberlik görevi süresince -Necran heyeti dışında- başka bir heyete ve böyle bir tartışmaya şahit olunmamıştır. Necran heyeti ile yapılan görüşmelerin en çarpıcı yanı ise, İslâm'ın Hıristiyanlık ve Hz. İsa hakkındaki görüşünün, bu heyetle yapılan görüşmeler sonunda nâzil olduğu belirtilen Âl-i İmran suresinin seksenden fazla âyetinde yer almış olmasıdır⁶³.

Bu âyetler değerlendirildiğinde, sırasıyla şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

61 İbn Hişam, es-Sîre, I, 574-575; İbn Sa'd, Tabakât, I, 357.

62 İbn Hişam, es-Sîre, I, 575-576;

63 Geniş bilgi için bkz. Fayda, agm, II, 143-147. Ayrıca bkz. Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 669 vd.; Aydın, age, s. 88-89; Güner, age, s. 64-65.

a- Bu sure, Allah'ın ezeli ve ebedi hayatta bâki olduğunu, zât ve kemal sıfatları ile her şeye hâkim bulunduğunu ifade ederek başlıyor. Şüphesiz bununla, İsa'nın Allah olduğuna, fakat buna rağmen Haç üzerinde öldüğüne inananların düştükleri tezada işaret vardır⁶⁴.

b- Sonraki âyet Hz. Muhammed'e indirilen kitabın, Tevrat ve İncil'i tasdik ettiğini ve Allah'ın tek ve mutlak kudret sahibi olduğunu belirtmektedir⁶⁵.

c- Daha ileride şöyle buyurulmuştur: "Onlara de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Eğer yüz çevirirlerse şüphesiz ki Allah o kafirleri sevmez. Gerçek Allah dem'i, Nuh'u, İbrahim hanedanını ve İmran hanedanını âlemlerin üzerine mümtaz kıldı"⁶⁶.

d- Bundan sonra Kur'ân, İmran âilesinden Allah'a adanmış olan Meryem'den, onun doğumundan sonra da Hz. İsa'nın mucizevi doğumundan bahseder. Burada Hz. İsa'nın babasız oluşundan hareketle, onun ilahlığına hükmedenlere kendi mantıkları ile Hz. dem'in babasız ve annesiz yaratılışından bahisle dem'in ilahlığa daha layık olduğunu, halbuki bu fevkâlade meydana gelişten dolayı kimsenin dem'e ilah demediğini vurgular⁶⁷.

e- Hz. İsa'dan zuhur eden bir takım hârikulade hâdiselerin onun ilâhlığına değil; ancak Allah'ın peygamberi olduğuna delil teşkil ettiğine işaret vardır. Çünkü Hz. İsa'nın gösterdiği mucizeler sadece Allah'ın izni ile meydana gelmiştir⁶⁸.

f-Yine bu sure, Hz. İsa'nın kendisine tâbi olanlar tarafından sonradan ilâhlaştırılması ve bir peygamberin orijinal mesajının böyle gelişigüzel yorumlanması konusunda en belirgin örneklerden biri olduğu için, hepsi de İmran'ın soyundan olan Hz. Meryem'in, Hz. İsa'nın ve ayrıca Hz. Yahya'nın babası Zekeriyya (a.s)'ın kıssaları üzerinde durmuştur. Burada Kur'ân, Hz. İsa'nın ulûhiyeti ile ilgili Hıristiyan doktrinini irdelenmiş; Hz. İsa'nın, kendisine tâbi olanları yalnızca Allah'a kulluk etmeye davet ettiğini kaydetmiş;

64 Hamidullah, İslam Peygamberi, I. 669-670; Aydın, age, s. 29.

65 Hamidullah, İslam Peygamberi, I. 670; Aydın, age, s. 29.

66 Âl-i İmran, 3/31-33.

67 Âl-i İmran, 3/59.

68 Al-i İmran, 3/49.

onun saf beşeri tabiatını ve faniliğini tekrar tekrar vurgulamış ve "Allah'ın vahiy, sağlam muhakeme ve nübüvvet bahşettiği bir beşerin, bundan sonra kendi toplumuna 'Allah'ın yanısıra bana kulluk edin' (âyet 79) demiş olmasının tasavvur edilemez olduğunu" anlatmış; Allah'ın birliği, eşsizliği ve insanın O'na mutlak bağımlılığı ilkesini bir çok yönden açıklığa kavuşturmuştur⁶⁹. Daha sonra da Allah'ın, (geçmiş vahiylerin tâbilerinden) peygamberler vasıtasıyla şu taahhüdü talep ettiğini bildirmiştir: "Eğer vahyi ve hikmeti size bahşettikten sonra, hâlen sahip olduğunuz hakikati tasdik eden bir elçi size gelirse ona inanmalı ve yardım etmelisiniz. Bu şarta dayalı ahdimi kabul ve tasdik eder misiniz? Onlar: 'Kabul ederiz' dediler..." (âyet 81)

Genel Değerlendirme:

Şüphesiz Hz. Peygamber döneminde Müslüman-Hıristiyan münasebetleri dostane ilişkiler içerisinde başlamış; yeme-içme, giyim-kuşam gibi konularda veya inanç açısından bir tercih yapılması gerektiğinde Müslümanlar Hıristiyanları diğer din mensuplarına tercih etmişlerdir. Nitekim Hıristiyan Bizans'la Mecusi İran arasında gerçekleşen savaşlarda Müslümanlar kalben Hıristiyanları desteklemiş; onların yenilgisine üzölmüş, gâlibiyetlerine de sevinmişlerdir. Mekke'den göç etmek zorunda kalan Müslümanlar da -Hz. Peygamber'in tavsiyesi üzerine- Hıristiyan Necası'nın ülkesi olan Habeşistan'ı tercih etmişlerdir. Diğer taraftan, Müslümanlarla Hıristiyanlar pek çok konuda ortak kanaate sahip olmakla birlikte, bazı meselelerde görüş ayrılıklarının bulunduğu da bir gerçektir. İşte Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında inanca taalluk eden konulardaki ortak veya farklı kanaatler Hz. Peygamber'in Hıristiyan devlet başkanlarına yazmış olduğu İslâm'a davet mektupları ile onların cevabî mektuplarında; özellikle de Müslüman-Hıristiyan münasebetleri açısından en dikkate değer husus olan Necranlı Hıristiyanlarla yapılan görüşmeler ve bunun üzerine nâzil olan Âl-i İmran suresinin ilk seksenden fazla âyetinde daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Konunun daha açık bir şekilde ortaya konulabilmesi için, karşılıklı yazılan mektupların muhtevasına ve görüşmelerde ele alınan meselelere Müslümanlar ve Hıristiyanlar açısından bakmak uygun olacaktır.

69 Muhammed Esed, Kur'an Mesajı: meâl-tefsir (çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İstanbul 1996, I, 87.

Hız. Peygamber mektup yazdığı kimseleri öncelikle İslâm'ı kabul etmeye davet etmiş, daha sonra da onların bazı inançları konusunda kendi kanaatlerini belirtmiştir. Bu çerçevede mesela Hıristiyanlık'ta önemli bir yere sahip bulunan Hız. Meryem ve Hız. İsa hakkındaki inancını açıklamış; İsa'nın, Allah'ın Meryem'e ilka etmiş olduğu Rûhu ve Kelimesi olduğunu belirtmiş; İsa'nın da bir beşer olduğunu, onun babasız yaratılmış olmasının ona ulûhiyet vasfı verilmesini gerektirmeyeceğini, nitekim Allah'ın dem'i de anasız ve babasız yaratmış olduğunu, böyle olmasına rağmen kimsenin dem'e ulûhiyet atfetmediğini ifade etmiş; mektup yazdığı kimseleri sadece eşi ve ortağı olmayan Allah'a kulluk etmeye çağırılmış; İslâm'ı kabul etmeleri halinde kurtuluşa erecekleri müjdesini vermiş; halkını dini konularda yanlış yönlendiren hükümdar veya din adamlarının halkın günahını yüklenecekleri ve uhrevi cezaya çarptırılacakları konusunda ikaz etmiş; mektuplarında kendisinin ve Müslümanların, daha önceki milletlerin dinlerine, peygamberlerine ve onlara Rableri tarafından verilenlere iman ettiklerini ve peygamberler arasında hiç bir ayırım yapmadıklarını beyan etmiştir. Mektupların hemen hemen tamamında, Âl-i İmran suresinin 64. âyetinde ehl-i kitaba yapılan umumi daveti tekrarlamıştır. Bununla beraber, mektuplarında şiddet ve tehdit içeren herhangi bir üsluba yer vermemiş; son derece nazik ifadeler kullanmış; diplomatik nezakete de her zaman riâyet etmiştir.

Hükümdarlardan gelen cevabî mektuplarda da genellikle Hız. Peygamber'in, İsa'nın kendisini müjdelediği "son peygamber" olduğu; gelmesi beklenen son peygamberin Hız. Muhammed olabileceği; ancak bazılarına göre onun Şam tarafından çıkacağı kaydedilmiştir. Hükümdarların büyük çoğunluğu Hız. Peygamber'in elçilerine iyi davranmış, genellikle diplomatik kurallara onlar da riâyet etmişlerdir. Hatta Heraklius gibi kimisi Hız. Peygamber'e karşı son derece saygılı ifadeler de kullanmıştır.

Hız. Peygamber'in Necranlı Hıristiyanlarla yapmış olduğu görüşme de, yine Hız. İsa'nın babasızlığı etrafında yoğunlaşmış; netice itibarıyla Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında Hıristiyanların domuz eti yemeleri, Hız. İsa'nın çarmıha gerildiğini kabul etmeleri ve dolayısıyla Haç'ı kutsallaştırmaları, İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu kabul etmek suretiyle teslis inancını benimsemiş olmaları gibi konularda görüş ayrılıklarının olduğu ortaya çıkmıştır. Nihayet Âl-i İmran suresinin ilgili âyetleri de bu görüşmeler üzerine nazil olmuştur.

Hz. Muhammed'in devlet başkanlarına göndermiş olduğu mektupların muhtevası ve Necranlı Hıristiyanlarla yapılan görüşmede üzerinde durulan hususlara Müslümanlar ve Hıristiyanlar açısından bakıldığında şu sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir: Her şeyden önce, yeni dinin mensupları olan Müslümanlar geçmiş dinlere, onların peygamberlerinin Rablerinden getirmiş olduğu emirlere ve kutsal kitaplara inanmışlar; onların bu inançları Kur'an'ın değişik yerlerinde de ifade edilmiştir. Özellikle Hz. Meryem ve Hz. İsa konusundaki inançlarını çok açık ve net bir şekilde ortaya koymuşlar; Meryem'e İsa'nın annesi olarak büyük saygı duyduklarını belirtmişler ve İsa'nın da Allah'ın Kulu ve Resulü olduğunu kabul etmişlerdir. Buna karşılık Hıristiyanlar da Hz. Peygamber'in İsa tarafından müjdelenen son peygamber olduğunu itiraf etmişler; ancak İsa hakkındaki bazı kanaatlerinden de vazgeçmemişlerdir. Netice itibariyle, Âl-i İmran suresinin 64. âyetinde belirtilen ortak ilkelerde birleşilmesi her vesile ile teklif edilmiş ve bunda ısrar edilmiştir:

"(Resulüm !) de ki: Ey ehl-i kitap ! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz Müslümanlarız ! deyiniz".

Hiç bir ayırım yapmaksızın bütün ehl-i kitabı kapsayan bu davetin, dünyanın şimdiye kadar görmüş olduğu en büyük ekümenik davet olduğunu söyleyenler olmuştur⁷⁰. Bu davet günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Bugün dünya Hıristiyanlığı Hz. İsa'yı farklı bir konuma çekmiştir. Asırlardan beri devam edegelen görüş ayrılıklarının temelinde de Hz. İsa'nın şahsiyeti etrafında ortaya çıkan görüş ayrılıkları vardır. Bu görüş ayrılıklarını da İsa'nın babasız olarak yaratılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Halbuki İsa'nın babasız olarak yaratılmış olması ona ulûhiyet atfedilmesini gerektirmezdi. Kutsal kitaplarda da belirtildiği gibi, dem (a.s.) de anasız ve babasız olarak yaratılmıştı. Hatta Havva da onun kaburga veya ege kemiğinden yaratılmıştı. dem'in yaratılışı da Havva'nın yaratılışı da fevkâlade idi, fakat bunların hepsi Allah'ın gücü ve kudreti dahilinde gerçekleşmişti. dem'in Allah tarafından anasız ve babasız olarak topraktan yaratılmış ol-

70 Bkz. Yıldırım, Suat, "Kiliseyi İslam ile Diyalog İstemeye Sevkeden Sebepler", Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri, s. 17.

duğunu kabul edip de, İsa'nın Allah'ın güç ve kudretinin bir izharı olarak babasız yaratılmış olduğunu kabul etmemek ve ona bir baba bulma çabası içerisinde girmiş olmak büyük bir çelişki ve tutarsızlıktır. İşte Hıristiyanların böyle bir çaba içerisinde girmiş olmaları, onları Baba-Oğul-Kutsal Ruh şeklindeki teslis inancı noktasına getirmiştir. Teslisin ise, Hıristiyanlarca "izah edilmesi zor, fakat inanılması gereken bir sır" olarak formüle edilmiş olduğu belirtilmiştir⁷¹.

Aslında Hz. İsa'nın babasız olarak yaratılmış olduğunu kabul etmek o kadar da zor bir mesele değildir. Nitekim bunu kabul etmek Müslümanlar açısından zor olmamış da, asıl kabul etmeleri gereken Hıristiyanlar açısından zor olmuştur. Oysa Kur'an'da bu mesele, "Allah katında İsa'nın durumu, dem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona 'Ol' dedi ve oluverdi"⁷² meâlindeki âyetle çözülmüştür. Yani Hıristiyanların asırlardan beri uğraşarak içinden çıkılmaz hale getirdikleri ve Hıristiyanlığın özünü teşkil eden bir konu, Kur'an'da bir âyetle halledilmiştir. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, Allah, İsa konusunda farklı kanaatlere sahip olanlara şu mesajı vermektedir: Sizler Adem'in anasız ve babasız olarak topraktan yaratılmış olduğunu kabul ediyorsunuz ve ona herhangi bir ulûhiyet vasfı atfetmiyorsunuz da, İsa'nın babasız olarak yaratılmış olduğunu nasıl kabullenmiyorsunuz? Çünkü dem'in yaratılışında, insanın meydana gelişinde iki temel unsur olan ana ve babadan hiç birisi yoktu; İsa'nın yaratılışında ise, iki unsurun en azından birisi mevcuttu. Bu durumda, inanılması daha zor olanı kabul edip de, inanılması daha kolay olanı kabul etmemek pek de mantıklı görünmemektedir.

71 Bkz. Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ankara 1997, s. 283.

72 Âl-i İmran, 3/59.